

İnsan hüquqlarına hörmət prinsipi

Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkili (Ombudsman) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə təsbit olunmuş, Azərbaycan Respublikasının dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanları, vəzifəli şəxsləri tərəfindən pozulan insan hüquqları və azadlıqlarının bərpa edilməsi və bu Konstitusiya Qanunu ilə müəyyən edilmiş hallarda insan hüquqları pozuntularının qarşısının alınması üçün təsis edilmişdir.

İnsan hüquqlarına hörmət prinsipi beynəlxalq hüququn əsas, ümumtanınmış prinsiplərindəndir. Bu prinsip insan hüquqları, əsas azadlıqları, demokratiya və qanunun aliliyini özündə ifadə etməklə beynəlxalq xarakterə malikdir. Bütövlükdə, insan hüquqlarının tanınması tendensiyası yüksək sosial-ictimai dəyərdir. Bu, öz normativ təsdiqini Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 5-ci maddəsinin 1-ci hissəsində tapmışdır. Həmin maddəyə əsasən, heç bir dövlət, qrup və ya şəxs beynəlxalq səviyyədə insan hüquqlarının qeyri-qanuni məhdudlaşdırılmasına və ya məhv edilməsinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul ola bilməz. Adıçəkilən prinsip bir sıra universal səviyyəli beynəlxalq hüquq aktlarında - BMT Nizamnaməsi, Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi, Vətəndaş və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt, İrqi ayrı-seçkililiyin bütün formalarının ləğv edilməsi haqqında konvensiya, Qadınlara münasibətdə ayrı-seçkililiyin bütün formalarının aradan qaldırılması haqqında Konvensiya, Uşaq hüquqları haqqında Konvensiya və s. təsbit edilmişdir. İnsan hüquqlarına əməl edilməsi və hörmət prinsipi, ilk öncə, BMT Nizamnaməsinin 1-ci maddəsində Təşkilatın məqsədlərindən biri kimi heç bir fərq qoyulmadan insan hüquq və azadlıqlarına hörmətin inkişafı və onların təşviqi məqsədilə əməkdaşlığın həyata keçirilməsi kimi göstərilmişdir. Bundan əlavə, insan hüquqlarına hörmət edilməsi prinsipi ilə bilavasitə əlaqədar olan digər mühüm rəhbər başlanğıclar - dövlətlərin suveren bərabərliyi, beynəlxalq öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi, mübahisələrin dinc yolla həlli, güc tətbiq etməmək və ya güclə hədələməmək prinsipi Nizamnamənin 2-ci maddəsinin tərkib hissəsini təşkil edir. Nizamnamənin 55-ci maddəsi isə insan hüquqlarına hörmət prinsipinin digər aspektlərini müəyyən edir. Həmin maddədə göstərilir ki, millətlər arasında, xalqların hüquq bərabərliyi və özünü müəyyənetmə prinsipinə hörmət əsasında sülh və dostluq münasibətləri üçün zəruri olan sabitlik və əmin-amanlıq şəraitini yaratmaq məqsədilə BMT aşağıdakılara dəstək verir: həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə, əhalinin tam məşğulluğuna, iqtisadi və sosial tərəqqinin inkişaf etdirilməsinə, iqtisadi, sosial, səhiyyə və buna müvafiq sahələrdə beynəlxalq problemlərin həllinə, mədəniyyət və təhsil sahələrində beynəlxalq əməkdaşlığa, irqinə, cinsinə, dilinə və ya dini mənsubiyyətinə fərq qoyulmadan bütün insanların əsas hüquq və azadlıqlarına hamılıqla hörmət və riayət edilməsinə. Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsində mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar sadalanmaqla yanaşı hər bir şəxsin cəmiyyət qarşısında öhdəliyə malik olması, həmin hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinin heç bir halda BMT-nin məqsəd və prinsipləri ilə ziddiyyət təşkil etməsi xüsusilə vurğulanır. Bundan əlavə, Bəyannamənin preambulasında insan şəxsiyyətinin ləyaqəti və dəyəri, qadın və kişi hüquqlarının bərabərləşdirilməsi də xüsusi olaraq vurğulanır. Son dövrlər qanunun aliliyi və demokratiya ilə qarşılıqlı əlaqədə olan insan hüquqlarının inkişaf tendensiyası daha da güclənərkəndir. Belə ki, BMT-nin 2000-ci ildə qəbul etdiyi Minilliyin Bəyannaməsi də demokratiyanın dəstəklənməsi və qanunçuluğun möhkəmləndirilməsi, o cümlədən, beynəlxalq hüquqla tanınmış insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi üzrə bütün səylərin birləşdirilməsini bəyan edir. İnsan hüquqlarına hörmət prinsipi bir çox regional beynəlxalq aktların da tənzimləmə obyektinin tərkib hissəsini təşkil edir. Helsinki Yekun Aktında müvafiq rəhbər başlanğıc "fikir, vicdan, din və əqidə azadlığı da daxil olmaqla, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi prinsipi" kimi göstərilir. Helsinki Yekun Aktında dövlətlərin bütün nəsil hüquq və azadlıqların səmərəli həyata keçirilməsini inkişaf etdirməsi, bu fəaliyyəti təşviq etməsi, onların milli azlıqlara münasibətdə təmin edilməsi, həmin hüquq və azadlıqların dostluq münasibətlərinin inkişafının bərqərar olması üçün zəruri sülh, ədalətlik və rifah kontekstində tanınması, bütün bunların tərəqqisi üçün qarşılıqlı münasibətlərin möhkəmləndirilməsi daha aydın şəkildə təsbit edilmişdir. 21 noyabr 1990-cı il tarixli Yeni Avropa üçün Paris Xartiyasında isə dövlətlərin ən vacib öhdəliyi kimi əsas insan hüquq və azadlıqlarına hörmət edilməsi, onlara əməl edilməsi və onların həyata keçirilməsi vasitəsi qismində isə azadlığın əsası, ədalətlik və sülh göstərilir. İnsan hüquq və əsas azadlıqları haqqında 1995-ci il tarixli MDB konvensiyasının 1-ci maddəsi tərəflərin üzərinə onların yurisdiksiyası altında olan bütün şəxslərin hüquq və azadlıqlarını təmin etmək öhdəliyi qoyur. Bu isə birbaşa olaraq insan hüquqlarına hörmət, onlara əməl edilməsi, onların dəstəklənməsi məqsədilə beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunması ideya-

sından irəli gəlir. İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında. Konvensiyanın 1-ci maddəsi də analoji müddəanı müəyyən edir. 1969-cu il tarixli İnsan hüquqları haqqında Amerikaarası Konvensiyanın I fəslü bütövlükdə dövlətlərin insan hüquqlarına hörmət etmək öhdəliyini təsbit edir. İnsan hüquqlarına hörmət edilməsi prinsipi və onun ayrı-ayrı təzahür formaları həm də dünyanın müxtəlif dövlətlərinin milli qanunvericiliyində də öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının II mühüm bölməsi bütövlükdə insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları və vəzifələrinə həsr edilmişdir. Burada mülki, siyasi, iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar təsbit edilmişdir. Eyni zamanda, insan hüquqlarına hörmət edilməsi prinsipinin müxtəlif aspektləri Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının digər maddələrində - 10, 12, 148, 151-ci və s. maddələrdə də bu və ya digər dərəcədə müəyyən edilmişdir. Belə ki, 10-cu maddədə dövlətlərarası münasibətlərin əsasında beynəlxalq hüququn prinsiplərinin dayanması, 148-ci maddədə dövlətimizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin dövlətdaxili qanunvericilik sisteminin tərkib hissəsi olması, 151-ci maddədə isə milli qanunvericilik və beynəlxalq hüquq arasında ziddiyyət məsələlərinin həlli təsbit edilmişdir. Bütövlükdə, insan hüquqlarına hörmət prinsipindən dövlətlərin aşağıdakı öhdəlikləri doğur: bəşər ailəsinin bütün üzvlərinə xas ləyaqətin, həmçinin onların bərabər və ayrılmaz hüquqlarının azadlığın, ədalətin və ümumi sülhün əsası kimi tanınması; insan hüquq və əsas azadlıqlarına əməl edilməsi və ona hərtərəfli hörmət edilməsinə yardım göstərilməsi; heç bir fərq qoyulmadan onun yurisdiksiyası çərçivəsində olan şəxslərin beynəlxalq hüquqla tanınmış bütün hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsi və onlara hörmət olunması; insan hüquqlarının qanuna uyğun şəkildə qorunması; beynəlxalq hüquqla tanınmış insan hüquqlarının təmin edilməsi üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirlərin görülməsi; hüququ pozulmuş istənilən şəxsin hüquqi müdafiəsinin səmərəli vasitələrlə təmin edilməsi məqsədilə müvafiq şərait və imkanların yaradılması. Ümumiyyətlə, beynəlxalq hüquqda insan hüquqlarına hörmət edilməsi prinsipinin məzmunu aşağıdakı qayda ifadə edilir: bütün dövlətlər öz ərazisində yerləşən bütün şəxslərin əsas hüquq və azadlıqlarına hörmət etmək öhdəliyi daşıyırlar; dövlətlər cins, irq, dil, dini və s. əlamətlərə görə ayrı-seçkiliyə yol verməmək vəzifəsini öz üzərlərinə götürürlər; dövlətlər insan hüquq və əsas azadlıqlarına ümumi hörmət olunması və bu məqsədlərə nail olunması sahəsində bir-birilə əməkdaşlıq etməyə yardım etmək öhdəliyinə malikdirlər.

İnsan hüquqlarına hörmət şəxsiyyətin təhlükəsizliyi əsasında formalaşmışdır. Mövcud konsepsiya global miqyasda cəmiyyətin demokratikləşməsinə yönəlmiş siyasəti dəstəkləyir. O, öz-özlüyündə üç mühüm elementdən - təhlükəsizlik, insan hüquqları və insan potensialının inkişafından ibarətdir. Təhlükəsizlik prinsipi həm də dövlətdaxili qanunvericiliyin tərkib hissəsini təşkil edir. Məsələn, AR Konstitusiyasının 31-ci maddəsində hər bir kəsin təhlükəsiz yaşamaq hüququ göstərilmişdir. Bundan əlavə, həmin maddədə qeyd edilir ki, qanunla nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, şəxsin həyatına, fiziki və mənəvi sağlamlığına, mülkiyyətinə, mənzilinə qəsd etmək, ona qarşı zor işlətmək qadağandır. Bu isə Konstitusiyanın digər müddəaları - 27-ci maddəsi (yaşamaq hüququ), 29-cu maddəsi (mülkiyyət hüququ), 30-cu maddə (əqli mülkiyyət hüququ), 32-ci maddəsi (şəxsi toxunulmazlıq hüququ), 33-cü maddəsi (mənzil toxunulmazlığı) kimi normalarla tam qarşılıqlı əlaqəni təsbit edir. İnsan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsinin sahəvi prinsiplərindən danışarkən, son dövrün inkişaf xüsusiyyətləri ilə bağlı olaraq meydana gələn inkişaf prinsipi xüsusi qeyd edilməlidir. Həmin prinsip öz normativ təsdiqini bir sıra beynəlxalq sənədlərdə tapmışdır. Belə ki, 1948-ci il Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin 29-cu maddəsinin 1-ci bəndində göstərilir ki, hər bir insan şəxsiyyətinin azad və tam şəkildə inkişaf etməsi imkanının olduğu cəmiyyət qarşısında öhdəliklərə malikdir. İnkişaf prinsipinin formalaşmasında

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVD F

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

mühüm istiqamətlərdən biri də 1986-cı il tarixli BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş inkişaf olan hüquq haqqında Bəyannamə sayılır. Belə ki, Bəyannamənin preambulasında inkişafın bütün əhalinin və bütün şəxslərin inkişafda və onun gedişində yaradılan nemətlərin ədalətli bölgüsündə fəal, azad və konstruktiv iştirakı əsasında onların rifahının durmadan yüksəldilməsinə yönəldilmiş hərtərəfli iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi proses olduğu göstərilir. Göstərilənlə yanaşı, adıçəkilən sənədin 1-ci maddəsinin 1-ci hissəsində göstərilir ki, inkişaf hüququ insanın ayrılmaz hüququdur. Buna görə də, hər bir insan və xalqlar bütün insan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının tam həyata keçirilə biləcəyi iqtisadi, sosial, mədəni və siyasi inkişafda iştirak etmək, həmçinin ona yardım göstərmək və onun nemətlərindən istifadə etmək hüququna malikdir. Bəyannamənin 2-ci maddəsinin 1-ci hissəsinin tələbinə əsasən, insan inkişaf prosesinin əsas subyektidir və inkişaf hüququnun fəal iştirakçısı, benefisiyantı olmalıdır. Bundan əlavə, Ümumdünya İnsan Hüquqları Konfransı tərəfindən 1993-cü ilin iyun ayının 25-də qəbul edilmiş Vyana Bəyannaməsi və Fəaliyyət Proqramında göstərilir ki, Konfrans inkişafa olan hüquq haqqında Bəyannamədə müəyyənləşdirilmiş inkişaf hüququnu universal şəkildə və əsas insan hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi təsdiqləyir.

VAHİD ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru